

Ermeni Sorunu'nun Özet Tarihi

Ömer Faruk An*

Özet

1991 yılı sonunda Ermenistan Devleti'nin yeniden kurulması Ermeni sorununun uluslararası bir boyuta taşınması sürecinin hızlandırmıştır. Ermenistan, Osmanlı Devleti ve İttihat Terakki yönetiminin Ermenilere soykırım yaptığı iddialarını kabul etmekte ve Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü de tanımaktan kaçınmaktadır. Türkiye'nin AB'ye katılma süreci ile birlikte sözde soykırım iddiaları AB üyesi ülkelerde ve kurumlarında da daha yoğun bir şekilde gündeme getirilmeye başlanmış, sözde soykırımı tanıyan AB üyesi ülke parlamentolarının sayısı artmıştır. Dolayısıyla Ermeni sorunu, XXI. yüzyılda Türkiye'nin gündeminde öncelikli bir konu olmayı sürdürmüştür, hem bölgesel hem de küresel anlamda önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. ABD ve Fransa başta olmak üzere diğer AB ülkelerinde sözde soykırım ile ilgili parlamento kararları alınmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte Ermeni iddiaları artarak devam etmiş, bu iddialar bugüne kadar 20 ülkenin (ABD'de 41 eyalet) ulusal parlamentosunda görüşülerek kabul edilmiştir.¹

Bu çalışmada Ermeni sorununun ortaya çıkması ile ilgili özet bir tarih verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Diaspora, Ermeni Sorunu, Ermeni Diasporası, Misyoner, Tebcir

Anadolu'da Türk-Ermeni İlişkileri

1071'de Malazgirt Meydan Muharebesi ile Anadolu'nun kapısı ardına kadar Türklerle açıldı. Türklerin Anadolu'da yerleşimi kalıcı bir yerleşim olmuş ve zamanla Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu ve yükselişi ile 3 kıtaya hükmeden bir seviyeye ulaşmıştır. Bu süreçte diğer farklı etnik ve dini topluluklar gibi Hıristiyan olan Ermeniler de bu coğrafyada yaşamaktaydı. Ermeniler ile Türkler XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar neredeyse hiç bir sorun ile karşılaşmadan aynı topraklarda yaşamışlardır.

1774 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra, Rusya kendisini Osmanlı tebaasının bir parçası olan Hıristiyanların koruyucusu olarak görmeye başlamıştı.² Buna ilaveten, 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımları ve Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletini parçalamaya dönük stratejisinin ürünü olan "Şark Meselesi"³ sonucunda Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik edildiler. 1071 tarihi ile başlayan Türk-Ermeni ilişkileri zamanla çeşitli gelişmelerin de etkisiyle hassasiyet arz etmeye başladı.

Sultan Abdülmecit tarafından 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı ilan edilerek Osmanlı Devleti tebaasındaki azınlıklara ırk ve mezhep farkı gözetilmeksizin eşitlikçi bazı haklar verilmişti. Örneğin, Bu Ferman ile azınlıkların can ve mal emniyetleri de güvence altına alınarak bir şekilde Osmanlı Devleti'nden kopuşları engellenmeye çalışılmıştır.

(*)

- (1) Ömer Faruk AN, ERMENİ ARAŞTIRMALARI Dört Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, "Türkiye'nin Dış Politikasına Etkisi Bakımından 2015'e Doğru Ermeni Lobisi" Ankara, 2013, Sayı 45, s.181.
- (2) Bilal N. Şimşir, "Ermeni Meselesi", Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 47.
- (3) "Düvel-i muazzama" denilen Avrupalı büyük güçlerin, çöküş dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu üstünde bir yandan iktisadi ve siyasi açıdan nüfuz ve hâkimiyet kurmak, diğer yandan da Osmanlı idaresinde yaşayan milletlere bağımsızlık vaat ederek onları isyana teşvik etmek suretiyle parçalanma sürecini hızlandırdıkları imparatorluğun topraklarının kendi aralarında paylaşılmasını hedefleyen stratejileridir. Bkz, Şükrü M. Elekdag, Tarihsel Gerçekler ve Uluslararası Hukuk Işığında Ermeni Soykırımı İddiası, (Erişim) 04.07.2010, <http://sukruелеkdag.wordpress.com/2010/04/27/tarihsel-gercekler-ve-uluslararasi-hukuk-isinginda-ermeni-soykirimi-iddiasi/>, 27.04.2012.

Bir şekilde azınlıklar lehine pozitif ayrımcılık içeren bu ferman ile birlikte rahat hareket etme imkânı bulan Ermeni ayrılıkçı hareketleri artarak devam etmiştir.⁴

1853 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında çıkan Kırım Savaşı'nda İngiltere ve Fransa Osmanlı'nın yanında savaşa katılmışlardı. Savaşta Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldıkları için azınlıklar lehine bazı düzenlemelerin yapılmasını Osmanlı yönetiminden talep etmişlerdi. Fransa ve İngiltere'nin istekleri doğrultusunda 1856 yılında Islahat Fermanı yayınlandı. Bu fermana göre Osmanlı Padişahı, tebaası arasında hiçbir şekilde din, dil, ırk ayrımı yapılması öngörülüyordu. Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak bir bakıma koruyucu hüviyet kazanan İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'nin iç işlerine, özellikle de azınlıklar konusunda sık sık müdahil olmaya başlamışlardı.⁵

Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin diğer ülkeler tarafından korunup kollanmasında misyonerlik faaliyetlerinin de etkisi vardır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru İngilizlere karşı mücadele sonunda bağımsızlığını ilan eden ABD'yi oluşturan toplumun neredeyse tamamı Avrupa'dan göç eden Hıristiyanlardan oluşmaktaydı. Avrupa'daki Katolik Hıristiyanların baskıları neticesinde Protestan cemaatler rahat hareket edecek ortam bulamıyorlardı. Fakat yeni kurulmuş olan ABD'de böyle bir engel bulunmuyordu. Bu fırsatı değerlendiren Protestanlar XVIII. yüzyılın başlarından itibaren üç büyük ana kilisenin (*Congregational, Presbyterian, Reformed*) çatısı altında toplanmaya başlamışlardı. XIX. yüzyılın başından itibaren bu üç kilise bütün dünyayı Protestanlaştırma çabasına girişmeye başlamışlardı.

ABD'nin Massachusetts eyaletinin Boston şehrinde 1810 yılında bu üç kilisenin bir araya gelmesi ile birlikte "American Board of Commissioners for Foreign Missions" (ABCFM) adlı ilk misyoner örgütü kurulmuştu. Bu örgütün kuruluş amacı

ABD'de yaşayan Kızılderilileri ve Katolikleri Protestanlaştırmaktı. Belli bir süre geçtikten sonra ABCFM misyoner örgütün çalışma sahası ABD ile sınırlı kalmamış ve giderek tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. 1818 yılında ABCFM yaptığı bir toplantıda Osmanlı toprakları dahilinde misyon istasyonları kurmak için karar almış, bunun için Pliny Fisk ve Levi Persons adlı iki misyoneri görevlendirmişti. ABCFM'nin Fisk ve Persons'a verdiği talimatta ilgi çekici şu ifadeler vardı:

"Gideceğiniz ülkede ve ona komşu olan yerlerde yaşayan çeşitli kabileleri ve sınıfları büyük bir dikkatle inceleyeceksiniz. Aklınızdan asla çıkarmamak zorunda olduğunuz iki soru; 'ne yapılabilir?' ve 'nasıl yapılabilir?' olmalıdır. Putperestler, Müslümanlar ve Hıristiyanlar için neler yapılabilir? Filistin, Mısır, Suriye ve Ermenistan'daki insanlar için neler yapılabilir?"⁶

Osmanlı topraklarına gelen ABCFM misyonerleri İzmir ve Batı Anadolu'daki Ortodoksları Protestanlaştırma görevinde başarılı olamamış, sonrasında Anadolu ile Suriye bölgesine yönelmişlerdi. Burada yaşayan Katolik Hıristiyanlar ve özellikle Apostolic Ermeniler üzerinde çalışmaya başlamışlardı. Bu misyonerlik çalışmaları sadece Amerikalılar ile sınırlı kalmamış, sonrasında Fransızlar, İngilizler, Ruslar hatta Almanlar da Osmanlı topraklarındaki azınlıklar üzerinde hak iddia etmeye başlamış ve bu doğrultuda misyonerlik çalışmalarını sürdürmüşlerdir.⁷

Misyonerlik faaliyetleri özellikle eğitim kurumlarına yönelerek çocukları etki altına almaya başlamıştı. Anadolu'nun neredeyse bütün azınlık okullarına sirayet eden bu faaliyet, bağımsız bir Ermenistan Devleti kurulması gibi ayrılıkçı hareketleri de beraberinde getiriyordu. Bu hareketin başşehri

(4) Ermeni Meselesi, (Erişim) <http://politika.dumlupinar.edu.tr/yayinlar-J/yay-j2.htm>, 06.10.2012.

(5) Şimşir, *a.g.e.*, s. 47. 1865 Tarihli Islahat Fermanı için bkz: Kemal Gözler "Türk Anayasa Hukuku" Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 19-23.

(6) Celalettin Yavuz, "Geçmişten Geleceğe Suriye Türkiye İlişkileri" ATO Yayınları, Ankara, 2005, s. 84-85.

(7) Celalettin Yavuz "Ermenilerin Ardında Hep Birilerimi Olacak?" KÖK Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2001, C. 3, S. 1, s. 9-10.

de Antep (Gaziantep) idi. Bu okullardaki eğitimciler Hınçak örgütünün üyeleri hatta lider kadrosunu oluşturmaktaydı. Misyonerler, okullardaki öğrenciler ile öğretmenler ve Hınçak Partisi ortak hareket ederek buradaki ayrılıkçı hareketleri örgütlemekteydi.⁸ 1860 yılına gelindiğinde Antep şehri bu hareketin merkezi olmuş, diğer şehirlerle koordineli çalışmalar hız kazanmıştı. Zamanla Antep merkezli olarak başlatılan misyonerlik faaliyetleri amacına ulaşmış, Ermeni toplumu ABD güdümünde ayrılıkçı hareketler etrafında toplanarak tüm Anadolu'ya yayılmış ve Osmanlı Devleti'ne başkaldırmıştı.⁹

1830 yılındaki ABD-Osmanlı Ticaret Antlaşması ile birlikte misyonerlik çalışmalarını özellikle Ermeniler üzerinde hız kazanarak artmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başladığı tarih itibari ile Osmanlı topraklarında misyonerlerin kurduğu kilise sayısı 163'e, misyoner sayısı da 15.348'e ulaşmıştır.¹⁰

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda, Türk-Ermeni ilişkilerinde yeni bir dönem başlıyordu. Savaş sonrasında 1878 yılında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi Ermenileri çok yakından ilgilendiriyordu.¹¹ Bu maddeye göre, "Ermenistan'da Rusya askerinin istilası altında bulunup Osmanlı'ya verilmesi gereken yerlerin boşaltılması, oralarda iki devletin dostane ilişkilerinde zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin barındığı eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeyi vakit kaybetmeksizin yapmayı, Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlere karşı güvenliklerini sağlamayı garanti ediyordu". Antlaşmanın bu maddesi bağımsızlık beklentisi olan Ermenileri tam anlamı ile tatmin etmese de, Ermeni sorununun tarihte ilk defa uluslararası bir belgede yer alması ve Ermenistan diye bir bölgenin varlığından bahsetmesi açısından önemliydi. Ayastefanos Antlaşması'nın hükümleri Hem Osmanlı Devleti, hem de Avrupa'nın diğer devletleri için son derece kritik anlam taşıyordu. Zira bu antlaşma ile birlikte Rusya, Balkanlarda

tek güç haline gelmişti. Rusya'nın bu şekilde güçlenmesi, ne Osmanlı Devleti'nin işine, ne de Avrupa'nın diğer güçlü devletleri olan İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya Macaristan ve İtalya'nın işine geliyordu. Netice itibari ile bu ülkeler, 13 Haziran 1878 tarihinde ittifak kurarak Rusya'nın bu tekeline kırmak adına Berlin'de bir araya gelerek Berlin Antlaşması'nı imzalamışlardır. Toprak kayıplarının yanı sıra, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi, Ermeniler lehine Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesinin yerine şu hükmü getirmişti: "Osmanlı Hükümeti, halkı Ermeni olan eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatı yapmayı ve Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı huzur ve güvenliklerini garanti etmeyi taahhüt eder ve bu konuda alınacak tedbirleri devletlere bildireceğinden bu devletler söz konusu tedbirlerin uygulanmasını gözetecektir."¹² Buradan da anlaşılacağı üzere, azınlıklar ile ilgili olarak Rusya, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne bir şekilde hamilik hakkı iddiasındaydılar.

Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile yabancı güçlere müdahale hakkı tanınmasıyla Türk-Ermeni ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştı. Bir tarafta sıcak denizlere inmek isteyen Rusya, diğer tarafta buna engel olmak isteyen İngiltere ve bu iki güç arasındaki çekişme Ermeni konusunu uluslararası bir boyuta taşımıştı.

Her iki antlaşma da Ermenilere Osmanlı topraklarında özgürce hareket etme imkânı ve güvenliklerinin sağlanması gibi bazı ayrıcalıklar getirmişti. Bu ayrıcalıklar

(8) Mehmet Ali Yıldırım ve diğerleri "Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler" Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi 2. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS) 22-24 Mayıs 2008. C.3. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009, s. 54.

(9) Uygur Kocabaşoğlu "Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika" ARBA Yayınları, İstanbul, 1991, s. 93.

(10) Yavuz, "Geçmişten Geleceğe Suriye Türkiye İlişkileri" s. 87.

(11) Yusuf Halaçoğlu "Ermenilerin Suriye'ye Nakli Sürgün mü, Soykırım mı?" (Erişim) www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/01.pdf adresinden alınmıştır, s. 1. 20.05.2012.

(12) Özdemir ve Diğerleri, a.g.e., s. 51-58. Kemal Çiçek "Türk Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri, Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar" Makale (Erişim) <http://www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/m1.pdf> adresinden alınmıştır, 24.10.2012 Ayrıca bkz: Ercüment Kara "Osmanlı-Rus İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Sorununu (1912-1914)" (Erişim) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13519.pdf>, 11.01.2013.

neticesinde Ermeniler harekete geçerek yurt içinde ve yurt dışında ihtilalci partiler ve dernekler kurmaya başlamış,¹³ hayır cemiyeti adı altında kurulan bu parti ve dernekler zamanla terör yuvası halini gelmişlerdir. 1878 yılında Van'da Kara Haç Cemiyeti bu dönemde kurulan cemiyetlerden birisidir. 1880 yılında Rusya yönetimindeki Ermenistan'da kurulan derneklerin sayısı da hızla artmaktaydı ve bu dernekler Anadolu'daki Ermenileri hızla silahlandırıyor. Bunlardan bir Ermenileri saldırılardan korumak için 1881'de Erzurum'da kurulan Anavatan Müdafileri Derneği (*Pasbtpan Haireniats*)'dir. 1885 yılında ise yine Van'da bağımsızlık isteyen İhtilalci Armenekan Partisi kurulmuştu.¹⁴

1887 yılında Cenevre'de kurulan Marksist düşünce temelli Hınçak Partisi, 1890 yılında İhtilalci Hınçak Partisi adını aldı. Bu tarihten sonra İhtilalci Hınçak Partisi Anadolu'da yaşayan Ermenilerin bağımsızlığı için ihtilal yapmaya ve bu bağlamda propaganda, kışkırtma ve terör eylemlerine başlamıştı. Ermeni vatandaşlar vergi ödemekten vazgeçmiş ve ıslahat hareketleri istemeye başlamışlardı. Burada asıl hedef, Osmanlı Devleti savaş halinde iken ihtilal yapmak ve bunun akabinde Rusya ve İran'da yaşayan Ermeniler ile federatif bir Ermenistan kurmaktır.¹⁵

1890 yılında Tiflis'te Taşnak (Ermeni İhtilal Federasyonu) Partisi'de kuruldu. Bu Parti'nin amacı da Hınçak Partisi gibi ihtilal yaparak bağımsızlık kazanmak ve bu yolda halkı silahlandırmaktır.¹⁶ Yurtdışında ve yurt içinde açılan bu dernek ve partiler neredeyse tüm Osmanlı topraklarında çeşitli isyan ve terör eylemlerinde bulunmuşlardır.¹⁷

XIX. yüzyılda Kafkasya Ermenilerinin Anadolu'da yaşayan Ermenilerin ayaklanmalarında önemli bir rolü vardı. Öncesinde İran ve Osmanlı topraklarında bulunan fakat daha sonra Rusya'nın kontrolüne geçen ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgedeki Ermeniler bu ayrılıkçı hareketleri ateşlemişlerdir. Osmanlı Devleti'nde bu dönemde

ayrıca iç karışıklıklar da mevcuttu. Nitekim 1908 yılına gelindiğinde II. Meşrutiyet ilan edilmiş, 1909 yılında Sultan Abdülhamid tahttan indirilerek yerine Sultan Mehmet Reşat getirilmişti. Bu değişiklikten hemen sonra İttihat ve Terakki Partisi, Alman yanlısı bir politika izlemiş ve Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında yer alarak girmişti.¹⁸

I. Dünya Savaşı ve Tehcir Kararı

Osmanlı Devleti 21 Temmuz 1914 yılında seferberlik ilan etmiş ve I. Dünya Savaşı'na aktif olarak katılmıştı. Farklı cepelerde süren savaşı fırsat bilen Ermeni çeteleri Rusya'dan aldıkları destekle özellikle Türk ordusuna ve Kafkas Cephesi gerisinde yaşayan halka karşı isyan ve tehdit harekâtı başlatmışlardı.¹⁹ Seferberlik ilanından sonra Osmanlı Hükümeti Ermenileri ihanet etmelerini konusunda uyarılmış, şayet bu uyarıları dikkate almazlarsa ve ihanete devam ederler-

(13) Halaçoğlu, a.g.m., s. 1.

(14) Kâmuran Gürün "Ermeni Dosyası" T.T.K Yayınları, Ankara, 1983, s. 126-129.

(15) Esat Uras "Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi" İstanbul, Belge Yayınları, 1976, s. 431-442.

(16) Uras, a.g.e., s. 431-442.

(17) Bu Ermeni terör eylemleri tarih sırasına göre şöyledir: Anavatan Müdafileri Olayı (8 Aralık 1882), Armenakan Çeteleriyle Çatışma (Mayıs 1889), Musa Bey Olayı (Ağustos 1889), Erzurum İsyanı (20 Haziran 1890), Kumkapı Nümayişi (15 Temmuz 1890), Merzifon, Kayseri, Yozgat Olayları (1892 - 1893), Birinci Sason İsyanı (Ağustos 1894), Zeytin (Stüleymanlı) İsyanı (1-6 Eylül 1895), Divriği (Sivas) İsyanı (29 Eylül 1895), Babıalı Olayı (30 Eylül 1895), Trabzon İsyanı (2 Ekim 1895), Egin (Mamuratı'l - Aziz) İsyanı (6 Ekim 1895), Develi (Kayseri) İsyanı (7 Ekim 1895), Akhisar (Izmit) İsyanı (9 Ekim 1895), Erzincan (Erzurum) İsyanı (21 Ekim 1895), Gümüşhane (Trabzon) İsyanı (25 Ekim 1895), Bitlis İsyanı (25 Ekim 1895), Bayburt (Erzurum) İsyanı (26 Ekim 1895), Maraş (Halep) İsyanı (27 Ekim 1895), Urfa (Halep) İsyanı (29 Ekim 1895), Erzurum İsyanı (30 Ekim 1895), Diyarbakır İsyanı (2 Kasım 1895), Siverek (Diyarbakır) İsyanı (2 Kasım 1895), Malatya İsyanı (4 Kasım 1895), Harput İsyanı (7 Kasım 1895), Arapkir isyanı (9 Kasım 1895), Sivas İsyanı (15 Kasım 1895), Merzifon (Sivas) İsyanı (15 Kasım 1895), Ayıntab (Halep) İsyanı (16 Kasım 1895), Maraş (Halep) İsyanı (18 Kasım 1895), Muş (Bitlis) İsyanı (22 Kasım 1895), Kayseri (Ankara) İsyanı (3 Aralık 1895), Yozgat (Ankara) İsyanı (3 Aralık 1895), Zeytin İsyanı (1895 - 1896), Birinci Van İsyanı (2 Haziran 1896), Osmanlı Bankası Baskını (14 Temmuz 1896), ikinci Sason İsyanı (Temmuz 1897), Sultan Abdülhamid Suikastı (Yıldız Suikastı 21 Temmuz 1905), Adana İsyanı. (14 Nisan 1909). Bkz: Şenol Kantarcı "Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu" ASAM, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Nisan 2003, Ankara, S. 38, s. 16.

(18) Ümit Özdağ-Özcan Yeniçeri "Talat Paşa'dan Alican Kapısı'nın Açılmasına Ermeni psikolojik Savaşı" Kripto Kitaplar, Ankara, 2009, s. 70.

(19) Özdağ-Yeniçeri, a.g.e., s. 70. Ayrıca bkz: Selahaddin Kardeş "Tehcir ve Emval-i Metruke Mevzuatı" T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara, 2008, S. 3.

se kendilerine karşı şiddetli önlemler alınacağını söylemişti. Bu uyarıları dikkate almayan Ermeniler tıpkı Sırp, Bulgarlar, Rumlar ve Karadağlılar gibi bağımsızlık ilan ediyorlardı. 1914 yılına gelindiğinde Türk ve Ermeni toplumu tam anlamıyla birbirlerinden ayrılmış durumdaydı.²⁰

29 Ekim 1914'te Türk Donanması'nın Karadeniz'de Rus Limanlarını bombalaması ve Rus gemilerini batırması üzerine Osmanlı Devleti fiilen I. Dünya Savaşı'na girmiş oldu. Savaşın başlaması ile birlikte Osmanlı ordusunda görevli Ermeni asıllı askerler ya firar etmişler ya da Rus ordusunun saflarına katılmışlardı. Taşnak Partisi tarafından kurulan Ermeni Milli Bürosu savaşın başında Rus Çarı 2. Nikola'ya bağlılıklarını şu ifadeyle bildirmişti:

“Şanlı Rus Orduları, Kendi hükümdarlık toprakları boyunca karlı Ermenistan tepelerinde ve engin *Alaşkert Vadisi'nde, Almanya'ya ibtiyaç duyarak kudretli Rusya'ya el kaldırma cüretini gösteren Osmanlı'ya karşı savaşırken, Ermeniler atalarının öğütlerini dinleyerek hayatlarını ve varlıklarını Yüce Rusya ve onun tahtının şanı için feda etmek için ayağa kalkmıştır. Osmanlı ile savaş müjdesi, bütün Ermeni halkını coşturmaktadır. Bütün ülkelerden Ermeniler, şanlı Rus Ordularında yer almak ve Rus silahının başarısına kanı ile hizmet etmek için acele etmektedir*”²¹

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Ermeniler Rusların yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa giriyordu.

Bu arada silahlı Ermeni çeteleri Kafkas Cephesi'nde Rus ordusunun ilerlediği yerlerdeki halka saldırılar düzenlemeye başlamışlardı. Bu saldırılarda Türklere ilaveten Rumlar ve Museviler'de katledilmişti.²² Bu kıskırtma ve başkaldırı hareketlerinde Ermeni Kilisesi ve papazlarının rolü çok fazladır. Türkların yenileceğinden emin olan Ermeni papazlar tüm kiliselerde vaazlar veriyor ve “Ruslar önden, biz arkadan Türk Ordusunu vuracağız! Size vaktiyle verilen silahları kul-

lanma vakti geldi” söylemleri ile Ermenileri tahrik ediyorlardı.²³

Olaylar içinden çıkılmaz bir hal almıştı ve acil önlem alınması gerekmektedir. Hükümet bu konu ile ilgili olarak, Zeytun (Kahramanmaraş Merkez'e bağlı Süleymanlı köyü) halkının tamamını, Maraş ve civarında da Ermeni komite üyelerini tutuklatıp önce Konya'ya, oradan da Halep'in güneydoğusu, Deyr-i Zor (Suriye'de bir şehir) ve Urfa'ya nakletme kararı aldı. Alınan tüm bu önlemler yetersiz kalmıştı. Anadolu'nun diğer şehirlerinde Ermeni ayaklanmaları ve silahlanma çabaları, dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın komitacılara yaptığı tüm uyarılarına rağmen devam ediyordu.²⁴ 24 Nisan 1915'de hükümet aldığı başka bir kararla, komite merkezlerinin kapatılması, evraklarına el konulması ve lider pozisyonunda olanların tutuklanarak mahkemeye sevk edilmesi talimatını tüm vilayet ve mutasarrıflıklara bildirdi. Verilen talimat yerine getirilmiş ve yakalananlar mahkemelere sevk edilerek geri kalanlar sürgün edilmişti.²⁵

Bir tarafta ayaklanmalar, diğer taraftan Anadolu'nun doğusunun en büyük şehri olan Van'ın işgal edilip halkının birçoğunun Rus Ordusu ve Ermeni komitacılar tarafından öldürülüp geri kalanlarının ise iç kesimlere doğru göç ettirilmesi, Ermenilerin işgalci güçlerle olan işbirlikleri, vatandaşlara uyguladıkları terör hareketleri, kısacası Osmanlı Devleti'ni tehcir kararını almaya iten sebepler meydana gelmişti.²⁶

Alınan geçici tedbirler işe yaramamış ve hükümet dönemin İçişleri Bakanı Talat

(20) Özdağ, Yeniçeri, a.g.e., s. 70-71.

(21) Ovanes Kaçaznuni “Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok” (1923 Parti Konferansına Rapor) Kaynak Yayınları, Ankara, 2009, s. 11-12. Ayrıca bkz: Özdağ ve Yeniçeri, a.g.e., s. 70-71.

(22) Gökhan Balcı, Türkler Soykırımı Yaptı mı? Truva Yayınları, Ankara, 2007, s. 50.

(23) Mehmet Hocaoglu, Arşiv Vesikaları İle Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul, 1976. s. 597. Ayrıca bkz: Özdağ ve Yeniçeri, a.g.e., s. 70-71.

(24) Alpay Kabacalı “Talat Paşa'nın Anıları” İstanbul, 1994. s. 64. Ayrıca bkz. Kemal Çiçek “Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917” T.T.K. Yayınları, Ankara, 2005, s. 33-34.

(25) Laçiner, a.g.e., s. 49-50.

(26) Laçiner, a.g.e., s. 50.

Paşa'nın hazırlamış olduğu "Sefer Zamanında Hükümetin İcraatına Karşı Gelenler İçin Ordu Tarafından Alınacak Önlemler Hakkında Geçici Kanun Hükmündeki Kararname"yi 27 Mayıs 1915 tarihinde kabul etmiş ve bu kanun 1 Haziran 1915 tarihinde yürürlüğe girmişti.²⁷ Kısaca "Tehcir Kanunu" olarak bilinen dört maddelik bu kanunun sa-deleştirilmiş hali aşağıdaki gibidir:

1- Sefer zamanında ordu, kolordu ve tümen komutanları ile bunların vekilleri ve müstakil bölge komutanları herhangi bir şekilde hükümetin emirlerine, ülkenin savunmasına ve emniyetin sağlanmasına dair yapılan düzenlemelere halk tarafından karşı muhalefet ve silabla saldırma ve karşı koyma görülürse, derhal askeri güçlerle en şiddetli şekilde cezalandırma-ya, saldırı ve karşı koymayı tamamen ortadan kaldırmaya yetkili ve zorunludur.

2- Ordu, müstakil kolordu ve tümen komutanları askeri nedenlerle veya casusluk ve bainliklerini hissetlikleri köyler ve kasabalar ahalisini tek tek veya toplu olarak diğer yerlere sevk ve iskân ettirebilirler.

3- Bu kanun yayın taribinden itibaren geçerlidir.

4- Bu kanunun uygulanmasından Başkomutanlık vekili ve Harbiye Nazırı (Savaş Bakanını) sorumludur.²⁸

27 Mayıs 1915'de kabul edilen ve 1 Haziran 1915 tarihi itibarı ile yürürlüğe giren Tehcir Kanunu ile birlikte, ayrılıkçı hareketler içinde olan, askeri ulaşım hatları üzerinde bulunan Ermeni yerleşim yerlerinin bazılarında Ermeniler zorunlu göçe tabi tutulmuşlardı.

Tehcir Kararı Öncesi Ermeni Nüfusu

Ermeni tezlerini savunanlar ve destekçilerinin en çok çarpıttıkları ve istismar ettikleri konuların başında Ermeni nüfusunun Tehcir öncesi ve sonrasında farklılık gösterdiği ileri sürülen durumudur. Savaş dönemindeki Osmanlı kayıtları, resmi rakamlar, kilise kayıtları, yabancı misyonların raporlarında yer

alan nüfus bilgileri ve diğer belgelere rağmen sürekli olarak o günkü gerçek nüfusun birkaç katı bir rakam gösterilerek, abartılmakta ve sözde soykırım iddialarına dayanak aranmaktadır. I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin nüfusu bazı yabancı kaynaklarda şöyle belirtilmiştir:

• Ermeni Patrikhanesi'ne göre 2.500.000.

• Lozan Konferansı Ermeni Heyeti'ne göre 2.200.000.

• Fransız Sarı Kitabı'na göre 1.500.000

• Britannica'ya göre 1.500.000.

• İngiliz Yıllığı'na göre 1.000.000.

Osmanlı Devleti resmi belgelerine göre Ermeni nüfusu ise şöyledir:

• 1893 Nüfus sayımı: 1.001.465

• 1906 Nüfus sayımı: 1.120.748

• 1914 Nüfus istatistiği: 1.221.850.²⁹

Özellikle yabancı kaynakların sayılar üzerinde taraflı yorumlar yaptıkları yukarıdaki paragraftan da anlaşılmaktadır. Fakat Osmanlı Devleti'nin resmi nüfus sayımlarında çıkan sonuç İngiliz kaynakları ile yakınlık göstermektedir.

4. Tehcir Kararının Uygulamaya Konulması

Alınan sevk ve iskân kararı Osmanlı devletindeki bütün Ermeni tebaayı kapsamıyordu. 1914 yılında Osmanlı resmi nüfus sayımında İmparatorluk dâhilindeki toplam Ermeni nüfusu 1.294.85'dir. Sevki planlanan Ermeni nüfusu ise aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi 422.758'dir.³⁰

(27) Çiçek, a.g.e., s. 44.

(28) Çiçek, a.g.e., s. 45.

(29) Kemal H. Karpat "Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Charsetistic, The University Of Winsconcin Press" 1985, London. Yer Değiştirme Kanunu ve Uygulaması, (Erişim) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/ozet/yer.html>, 23.10.2012.

(30) Özdemir ve diğerleri, a.g.e., s. 90-91.

Tablo 1. Tehcir Kararı ile Sevk Edilen Ermeni Nüfus³¹

Sevk Uygulanan Vilayetler	Sevk edilen Ermeni Nüfus	Kalan Ermeni Nüfus
Adana	14.000	15-16.000
Ankara	21.236	733
Aydın	250	0
Birecik	1.200	0
Diyarbakır	20.000	0
Dört Yol	9.000	0
Erzurum	5.500	0
Eskişehir	7.000	0
Giresun	328	0
Görece	250	0
Halep	26.064	0
Haymana	60	0
İzmir	256	0
İzmit	58.000	0
Kal'acık	257	0
Karahisar-ı Sahip	5.769	2.222
Kayseri	45.036	4.911
Keskin	1.169	0
Kırşehir	747	0
Konya	1.190	0
Kütahya	1.400	0
Harpüt	51.000	4.000
Maraş	0	8.845
Nallıhan	479	0
Ordu	36	0
Perşembe	390	0
Sivas	136.084	6.055
Sungurlu	576	0
Sürmene	290	0
Tirebolu	45	0
Trabzon	3.400	0
Ulubey	30	0
Yozgat	10.916	0
TOPLAM	422.758	42.766³²

İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdürü Şükrü Bey'in 18 Ekim 1915 tarihinde Halep'ten gönderdiği telgrafta, Halep'e sevk edilen Ermenilerin tahminen 100.000 civarında olduğu bildirilmektedir. Ayrıca Musul ve Deyrizor havalisine sevk edilmek üzere 18 Eylül 1915 tarihi itibarı ile Diyarbakır'da 120.000, 28 Eylül 1915 itibarıyla de Cizre'de 136.084 Ermeni nüfusunun toplandığı kayıtlıdır. Adana'da kalan nüfusun da nakledil-

mesiyle sevk edilenlerin toplamı 428.758'dir. Halep'tekilerle birlikte iskân sahasına varan nüfus sayısı 382.148'dir.³³

2001 yılında, Osmanlı Arşivi'nde gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, Tehcir işlemine tabi tutulanlarla yeni iskân bölgelerine ulaşan nüfus arasında 56.610 kişilik fark vardır ve aynı kaynaktan bu durum şu şekilde açıklanmıştır: "500 kişi Erzurum-Erzincan arasında; 2.000 kişi Mardin civarında eşkiya ve urbanın (Arap aşiretleri) saldırısı sonucu katledilmiş; ayrıca 5.000 kişiden biraz fazlası da Dersim bölgesinden geçen kafilelere yapılan saldırı sonucu ölmüştür. Bu bilgiler ışığında yaklaşık 9.000 ila 10.000 kişinin tehcir sırasında katledildiği saptanmıştır. Aynı araştırmada tifo, dizanteri gibi hastalıklardan da yaklaşık 25.000 ila 30.000 kişinin öldüğü ve bu şekilde yaklaşık 50.000 kişinin yollarında yaşamını yitirdiği ortaya çıkmıştır".³⁴ Bu bağlamda, zorunlu göç sırasında olağanüstü zorluklar yaşanmış ve binlerce kişi salgın hastalıklardan yaşamını yitirmiştir.³⁵

I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'nde zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin önemli bir kısmı başta Rusya olmak üzere, yabancı ülkelerin ordularına "gönüllü" olarak katılmışlardır. Ayrıca savaş yıllarında birçok Ermeni'nin göç ederek farklı ülkelerin vatandaşı olduğu yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilmiştir.³⁶

5. Geri Dönüş Kararname ve Geri Dönen Ermeniler

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Osmanlı Hükümeti, tehciire tabi tutulan Erme-

(31) Tablo 1'den alınmıştır.

(32) Özdemir ve diğerleri, s. 90-91.

(33) Özdemir ve diğerleri, a.g.e., s. 92.

(34) O dönemin İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti, 1915 yılı bütçesindeki rakamlarına istinaden, göç esnasında Ermenilerin ihtiyaçları için Konya'ya 400.000, İzmit'e 150.000, Eskişehir'e 200.000, Adana'ya 300.000, Halep'e 300.000, Suriye'ye 100.000, Ankara'ya 300.000, Musul'a 500.000 kuruş olmak üzere toplam 2.250.000 kuruş ödenek ayırmıştır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu "Ermeni Tehciri ve Gerçekler, 1914-1918" TTK Yayınları, Ankara, 2001, s. 73-77.

(35) Kemal Çiçek "Türk Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri, Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar" Makale (Erişim) <http://www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/m1.pdf> adresinden alınmıştır, 24.10.2012

(36) Özdemir ve diğerleri, a.g.e., s. 245.

nilerden isteyenlerin dönmeleri için 18 Aralık 1918 tarihinde bir kararname yayınladı. 22 Aralık 1918'de Dâhiliye Nazırı Mustafa Paşa'nın Sadarete gönderdiği yazıda, Ermenilerden dönmek isteyenlerin eski yerlerine nakledilmeleri konusunda ilgili yerlere talimat verildiği ve gereken tedbirlerin alındığı belirtilmektedir. Hükümetin hazırladığı geri dönüş kararnameşi şöyle idi:

1-Sadece geri dönmek arzusunda bulunanlar sevk edilecek, bunun haricinde kimseye dokunulmayacak.

2-Yerlerine iade edileceklerin, yollarda perişan olmamaları ve dönüş mahallerinde mesken ve işe sıkıntısı çekmelerinin önlenmesi için gerekli tedbirler alınacak; gidecekleri bölgelerin idarecileriyle irtibat sağlanıp bu konudaki tedbirler sağlandıktan sonra sevkîyat ve geri dönüş işlemlerine başlanacaktır.

3-Bu şartlar dâhilinde dönecek olanlara ev ve arazileri teslim edilecektir.

4-Yerlerine dâbâ önce muhacir yerleştirilmiş olanların evleri tabliye edilecek.

5-Kimsenin açıkta kalmaması için geçici olarak birkaç aile bir arada yerleştirilebilecek.

6-Kilise ve mektep gibi binalarla bunlara gelir getiren yerler, ait olduğu cemaate geri verilecek.

7-Yetim çocuklar, istenildiği takdirde hüviyetleri dikkatlice tespit edilerek velilerine veya cemaatlerine iade olunacak.

8-İhtida etmiş olanlar arzu ederlerse eski dinlerine dönebilecekler.

9- Mübtedi Ermeni kadınlardan, bir Müslüman ile evli bulunanlar, eski dinlerine dönme konusunda serbest bırakılacaklar. Eski dinlerine döndükleri takdirde kocası ile aralarındaki nikâh bağı kendiliğinden bozulmuş olacaktır. Eski dinine dönmek istemeyen ve kocasından ayrılmaya razı olmayanlara ait meseleler ise mahkemelerce halledilecektir.

10-Ermeni mallarından, henüz kimsenin tasarrufunda bulunmayanlar, kendilerine teslim edilecek; hazineye intikal edenlerin iadesi de, mal memurlarının muvafakati ile karara bağlanacak. Bu konuda ayrıca açıklayıcı zabıtnameler hazırlanacak.

11-Muhacirlere satılan mülklerin sahipleri döndükçe, peyderpey bunlara teslim edilecek. Bu konuda 4. madde aynen tatbik edilecek.

12-Muhacirler, ellerinde bulunan ve eski sahiplerine iade edilecek olan ev ve dükkânlarda tamiyat ve ilaveler yapmışlarsa, arazi ve zeytinliklerde ekim yapmışlarsa, her iki tarafın da hukuku gözetilecek.

13-Ermenilerden muhtaç olanların dönüşlerinde sevk ve işe masrafları, Harbiye tahsisatından karşılanacak.

14-Şimdiye kadar ne miktar sevkîyat yapıldığının ve bundan sonra her ayın on beşinci ve son günlerinde nerelere, ne kadar sevkîyat olduğu bildirilecek.

15-Osmanlı sınırları dışına çıkıp da geri dönmek isteyen Ermeniler, yeni bir emre kadar kabul edilmeyecek.

Geri dönüş kararnamesinin yayınlanması ile birlikte Anadolu'ya dönen Ermenilerin sayısında ciddi artışlar yaşanmıştır. Nitekim 1921 yılı başında Ermeni Patrikhanesi tarafından bir rapor hazırlanmış ve bu rapora göre geri dönen Ermenilerin sayısı 644.900 olarak belirtilmiştir.³⁷

6. Tehcir ile İlgili Ermeni İddiaları

Ermenilerin "soykırımı" uğradığını ileri sürenler, İttihat ve Terakki yönetimimin Ermenilere karşı bir imha programı başlattığını, bu amaçla da Anadolu'daki Ermeni nüfusunu "ölüm yürüyüşü" için Mezopotamya çöllerine gönderdiğinde ısrarcıdırlar. Bu yolculuk için tanınan sürenin kısa olduğu, sevk için gerekli hazırlıklar yapılmadan kitlelerin

(37) Özdemir ve diğerleri, a.g.e., s. 118-127.

nakledildiği ve yetkililerin konvoyları bekleyen tehlikelerin farkında olduğunu öne sürmektedirler. Ayrıca Tehcir Kanunu ile birlikte 1.500.000 Ermeni'nin katledildiğini iddia etmektedirler.³⁸

Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin almış olduğu Tehcir kararı sonrasında meydana gelen olaylar ile ilgili olarak soykırım yapıldı kararı aldirmek için bu sorunu sürekli olarak uluslararası arenaya taşımak istemekte ve buna dayanak olarak 1948 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilen soykırım sözleşmesini ileri sürmektedir. 1948 tarihinde imzalanan Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin ikinci maddesinde soykırım suçu kavramı şöyle tanımlanmıştır:

Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir gruba toptan ya da onun bir bölümünü yok etmek niyetiyle:

a) Grup üyelerinin öldürülmesi,

b) Grup üyelerine fiziki ve ruhsal olarak önemli ölçüde zarar verilmesi,

(c) Kısmen veya tamamen yok etme kastı ile grubun fiziksel varlığını sona erdirecek şekildeki yaşama koşullarına tabi tutulması,

(d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla kısıtlamalar konması,

(e) Bir grubun çocuklarının zorla başka bir gruba nakledilmesi.³⁹

II. Dünya Savaşı'nda Almanlar, Yahudilere karşı toplu imha hareketine girişmiş ve çok büyük trajediler ortaya çıkmıştı. Sonuç olarak Almanya'nın Nürnberg şehrinde 1945 yılında Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi kurulmuş ve Nazi Partisi üyelerini insanlığa karşı suç işlemekten cezalandırılmıştı. Ermenilerin tezleri de burada ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Tehcir Kanunu ile almış olduğu önlemler ve yaşananlar şöyle özetlenmektedir:

Osmanlı Devleti, Hitlerin liderliğindeki Naziler gibi yapmamış, sadece belli bir bölgedeki (Silahlı mücadeleye başlayan gruplar) Ermenileri nakletme kararı almıştı.

Nakilleri yapılan Ermeniler Yahudiler gibi apar topar toplama kamplarına götürülmemiş, toparlanmaları için 15 gün süre verilmişti.

Tebcire tabi tutulan Ermenilerin tüm ihtiyaçları devlet tarafından karşılanılmıştı.

Hasta olanlar, yetimler, zanaatkârlar, ordu mensupları, Katolik ve Protestan mezhebenden olanlar göçe tabi tutulmamışlardı.

Tebcire tabi tutulanlara gittikleri yerlerde ev yapılması ve hayatlarını devam ettirebilmeleri için tarla ve alet edevat verilmesi ayrıca nüfus kayıtlarının tutulması kararı alınmıştı. Oysa Nazi soykırımında Yahudiler toplama kamplarından dışarı çıkartılmıyordu.

Yine Nazilerin aksine tebcire tabi tutulanlar için kamplarda hastaneler kurulmuş ve farklı ülkelerin sağlık ekiplerinin bu kamplarda çalışmalarına izin verilmişti.

Sivil halkın ve aşiretlerin saldırılarından korunmaları için Ermenilere Jandarma refakat etmiş, bunlardan suç işleyenler cezalandırılmıştır.

Anne ve babalarını kaybetmiş çocuklar yetimhanelere ve zengin ailelere teslim edilmiş, ancak 1919 yılındaki geri dönüş yasasıyla akrabalarına teslim edilmişlerdir".⁴⁰

Ermeni tezlerini savunanların Tehcir kararını Yahudi soykırımıyla özdeşleştirmelerinin gerçeği yansıtmadığı yukarıda belirtilen nedenlerden de anlaşılabilir. Zira Osmanlı Devleti'nin Tehcir kararı alınmasının nedeni, Ermeni toplumunun ayrılıkçı hareketler içinde Anadolu'da ayaklanmalar gerçekleştirerek bölge halkına karşı şiddet ve ayrı bir devlet kurma amacı taşıması olmuştur. Ermeniler,

(38) Kemal Çiçek" Osmanlı Ermenilerinin 1915'teki Tehciri: Bir Değerlendirme" (Erişim) <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=258, 25.10.2012>.

(39) 1948 Tarihli BM Soykırım Sözleşmesi Açısından Ermeni İddiaları, (Erişim) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/tehcir/bm.html> adresinden alınmıştır, 10.06.2012.

(40) Halaçoğlu, a.g.m., s. 22-23.

Osmanlı Devleti tarafından soykırma uğradıklarını ve Türkiye'nin Osmanlı'nın mirasçısı olması hasebiyle yargılanması gerekliliğini her platformda dile getirmektedirler. Diğer taraftan Türk görüşüne göre Nazi Almanya'sının Yahudilere yaptıkları ile Osmanlı Devleti'nin yürürlüğe koyduğu Tehcir Kanunu ciddi farklılıklar göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

XXI. yüzyılda propaganda faaliyetleri teknolojik gelişmelere paralel olarak hız kazanmış ve bu sayede daha geniş bir kitleye ulaşma imkânına kavuşmuştur. Bu bağlamda Ermeni diasporası özellikle etkin olduğu ABD ve AB üyesi ülkelerde organize bir şekilde lobi faaliyeti sürdürmektedir. Bugüne kadar gerek uluslararası gerekse de ulusal parlamentolar üzerinde etkin olmaya çalışan Ermeni lobisinin bundan sonraki süreçte de Türkiye aleyhtarı kararlar aldırarak için çalışmaya devam edeceği de anlaşılmaktadır. Ermeni diasporasının bu konu ile ilgili olarak kamuoyu oluşturmak ve bu soykırım yapıldığına dair tezleri farklı parlamentolardan geçirmek istemesinin amacının tanınma, tekrar canlanma, toprak ve tazminat olduğu da anlaşılmaktadır. Lakin gerek ABD ve gerekse de AB üyesi ülkelerin bu konuya müdahil olmaları biraz daha düşündürücüdür. Bu ülkeler bölgesel konumu itibarıyla Türkiye'nin müdahil olduğu birçok konuda (siyasi, ekonomik, savunma vb.) Ermeni meselesini bir pazarlık aracı olarak kullanmaktadır.

1965 yılında Türkiye ile arasında hiçbir illiyet bağı bulunmayan Uruguay Parlamentosu'nun almış olduğu "sözde" Ermeni soykırım kararı ile birlikte 1915 olayları (Tehcir Kanunu) Türkiye açısından uluslararası bir boyut kazanmıştır.⁴¹ Uruguay Parlamentosu'nun almış olduğu karardan 17 yıl sonra (1982) Güney Kıbrıs Rum Kesimi de bu tür bir karar almış ve soykırımı tanıdığını beyan etmiştir.⁴² Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte Ermeni iddiaları artarak devam etmiş, bu

iddialar bugüne kadar 20 ülkenin ulusal parlamentosunda görüşülerek kabul edilmiştir. Ek olarak Avrupa Konseyi'nde bile (1987 yılından itibaren) "sözde" soykırım ile ilgili kararlar alınmış ve Türkiye'nin birliğe üye olabilmesi için soykırım yaptığını kabul etmesi gerektiği dile getirilmiştir. Özellikle 2000 yılından sonra Ermeni tezlerini savunan çevrelerin bu konu ile ilgili olarak bayağı mesafe aldıkları da ayrı bir gerçekliktir.

Ermeni tezleri ve diaspora ile mücadele etmek amacıyla: öncelikle onların etkisini azaltmak, ardından da Türkiye'nin tezlerini savunmak adına getirilebilecek öneriler şöyledir:

1- Çeşitli ülkelerin parlamentolarında Ermeni soykırımı yapıldığına dair kararlar alındığında kısa süreli ve etkisiz tepkilerin ötesine gidilememektedir. Baskı grupları ve lobilerin gerek siyasi karar alıcılar üzerinde, gerekse de kamuoyu oluşturmada kullandıkları yöntemlerin *Türkiye tarafından da geliştirilmesi* ve aktif bir şekilde uygulamaya sokulmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

2- XVIII. yüzyılın başlarından günümüze kadar olan süre zarfında ABD başta olmak üzere *Fransa, Rusya* ve Almanya gibi ülkeler Ermeni meselesine dini olguları gerekçe göstererek müdahil olmuşlardır. Bu ülkelerin parlamentolarında aldıkları "soykırım" kararlarının altında yatan sebeplerin başında, Osmanlı Devleti döneminde misyonerlik faaliyetleriyle yoğrulan Ermenilerin Hıristiyan oldukları için mazlum gösterilmesi gelmektedir. Avrupa'da 2009 yılı itibari ile Müslüman sayısının yaklaşık olarak 38.000.000, ABD'de ise 5.000.000 olduğu tahmin edilmektedir.⁴³

(41) 1915 Olayları ve Uruguay, (Erişim) 28.01.2012. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/01/120126_uruguay_armenians_new.shtml, 12.01.2013.

(42) Ahmet Cemal Ertürk "Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Dış Politikası" 22.04.2011, (Erişim) http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1315:gueney-kbrs-rum-yoenetiminin-d-politikas&catid=167:ab-analizler, 12.01.2013.

(43) Tracy Miller "Mapping the Global Muslim Population: A Report on the Size and Distribution of the World's Muslim Population" Pew Research Center, (October 2009) (Erişim) http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Ckelere_g%C3%B6re_M%C3%BCsl%C3%BCman_n%C3%BCfusu#cite_note-6, 07.09.2012.

Buradan hareketle gerek ABD, gerekse de AB üyesi ülkelerdeki Müslüman topluluklarla (Arap lobisi gibi) ortak çıkarlar konusunda birlikte hareket ederek Ermeni lobisinin etkisi zayıflatılmaya çalışılmalıdır. Burada dinler arası çatışmayı tetikleyebilecek ince bir çizgi olduğu da dikkate alınmalıdır.

3- ABD ve AB üyesi ülkelerde yaşayan Türk asıllıların buldukları ülke vatandaşlık haklarını elde etmeleri gerekmektedir. Zira baskı unsuru olarak demokratik ülkelerde siyasi erk üzerinde etki kurulabilmesinin en etkili yöntemi siyasi hayatta oldukça etkili olan “oy kullanma hakkı” ile gerçekleştirilmektedir. Bu konuda Türk hükümetlerinin anılan ülkelerdeki Türk vatandaşların bu ülke vatandaşlığına geçmeleri konusunda kolaylıklar sağlaması ve desteklemesi yararlı olabilecektir. Ayrıca vatandaşlık hakkı kazanan Türklerin, yaşadıkları ülkelerde aktif siyasete girmeleri de teşvik edilmelidir.

4- Türkiye Hükümetlerinin koordinatörlüğünde, üniversiteler, bilim kurulları, STK'lar, Medya ve Türk diasporası desteğinde, Batı ülkelerine Türk görüşünü anlatan etkin kampanyalar hayata geçirilmelidir. Bu yöntem gazete, dergi, broşür, el ilanları, televizyon ve radyo programları, konferans, panel, sosyal medya, sinema, tiyatro vb. aktiviteler aktif olarak kullanılarak yapılmalıdır.

5- Türk tarafının tezlerini uluslararası arenada en iyi anlatabilecek akademisyenlerin ve konunun uzmanlarının düzenli olarak Ermeni meselesi ile ilgili konferanslar ve açık oturumlar düzenlemeleri, Ermeni meselesi ile ilgili bilimsel kitapların İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusca, İspanyolca, Çince, Japonca gibi dillerde baskılarının yapılması sağlanmalıdır.

6- Hükümet destekli olarak Batı menşeli sivil toplum örgütleri ile iyi ilişkiler geliştirilmelidir. Bu bağlamda gerek ABD Kongresi ve Temsilciler Meclisi üyeleri gerekse de AB üyesi ülkelerin parlamentolarındaki temsilciler ile diyalog ortamı oluşturulmalıdır.

7- Yurt dışı istihbaratı ile görevli olan ve buradaki faaliyetleri takip eden kurumların aktif bir şekilde kullanılacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Ermeni ve Yahudi lobiciliğinin kimler tarafından ve nasıl yapıldığı, kullandıkları yöntemler ile ilgili bilgilerin toplanarak karşı lobi faaliyetlerinin geliştirilmesi hususunda ne gibi yöntemlerin hayata geçirilmesi gerektiği ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

8- ABD ve AB üyesi ülkelerdeki öğrencilerle sosyal medya aracılığı ile irtibata geçilerek Ermeni tezleri zayıflatılmaya çalışılmalıdır.

9- Yurt dışında farklı amaçlar için kurulmuş olan Türk örgütleri, ayrışma yerine kendilerini ilgilendiren bu konuda bir araya getirilmelidir.

10- Konunun uzmanları tarafından Türk tezlerini hakkında, yabancı bilim adamları ve entelektüel kesim bilimsel yönden aydınlatılıp ikna edilmeye çalışılmalıdır.

11- Türk ve Ermeni tezlerini savunanların tarafsız üçüncü bir ülkede bir araya gelmesi ve Ermeni sorununun tarihi kaynaklar ışığında bilimsel zeminde tartışılarak, siyasi karar makamlarına yardımcı olmaları sağlanmalıdır.

Ermeni diasporası, 2015 yılı 24 Nisan tarihine odaklanmış bir vaziyette çalışmalarını hızlandırmıştır. Türkiye'yi dış politikada oldukça güç duruma düşüren “sözde” Ermeni soykırım tezinin, Türkiye'nin ileri sürdüğü tarihi gerçeklerle tüm dünyaya duyurulması önem arz etmektedir.⁴⁴ Bu açıdan yukarıda belirtilen tüm bu önerilerin, *Dışişleri Bakanlığı koordinesinde* Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Başkanlığı tarafından hayata geçirilmesinin faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.⁴⁵

(44) Aslan, Yavuz Şir, 1. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, 3 Mayıs 2012, (Eriş) <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=5500>, 08.11.2012.

(45) An, a.g.e., s. 233-234-235.

Kaynakça

Basılı Kaynaklar

AN, Ömer Faruk “Türkiye’nin Dış Politikasına Etkisi Bakımından 2015’e Doğru Ermeni Lobisi” ERMENİ ARAŞTIRMALARI Dört Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, Ankara, 2013, Sayı 45, s.181.

Balci, Gökhan “Türkler Soykırım Yaptı mı?” Truva Yayınları, Ankara, 2007.

Çiçek, Kemal “Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917” T.T.K. Yayınları, Ankara, 2005.

Gözler, Kemal “Türk Anayasa Hukuku” Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.

Gürün, Kâmuran “Ermeni Dosyası” T.T.K Yayınları, Ankara, 1983.

Halaçoğlu, Yusuf “Ermeni Tehciri ve Gerçekler, 1914-1918” TTK Yayınları, Ankara, 2001.

Hocaoğlu, Mehmet “Arşiv Vesikaları İle Ermeni Mezalimi ve Ermeniler” İstanbul, 1976.

Şimşir, Bilal N. “Ermeni Meselesi” Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007.

Kaçaznuni, Ovanes “Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok, (1923 Parti Konferansına Rapor)” Kaynak Yayınları, Ankara, 2009.

Kabacalı, Alpay “Talat Paşa’nın Anıları” İstanbul, 1994.

Kantarci, Şenol “Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu” ASAM, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Nisan 2003, Ankara, S. 38.

Kardeş, Selahaddin “Tehcir ve Emval-i Metruke Mevzuatı” T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara, 2008.

Kocabaşoğlu, Uygur “Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika” ARBA Yayınları, İstanbul, 1991.

Özdağ, Ümit-Yeniçeri Özcan, “Talat Paşa’dan Alican Kapısı’nın Açılmasına Ermeni psikolojik Savaşı” Kripto Kitaplar, Ankara, 2009.

Uras, Esat “Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi” İstanbul, Belge Yayınları, 1976.

Yavuz, Celalettin “Ermenilerin Ardında Hep Birilerimi Olacak?” KÖK Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2001, C. 3, S. 1.

Yavuz, Celalettin “Geçmişten Geleceğe Suriye Türkiye İlişkileri” ATO Yayınları, Ankara, 2005.

Yıldırım, Mehmet Ali ve diğerleri “Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler” Erciyes Üniversitesi-Nevşehir

Üniversitesi 2. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS) 22-24 Mayıs 2008. C.3. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

İnternet Kaynakları

Elekdağ, Şükri M. “Tarihsel Gerçekler ve Uluslararası Hukuk Işığında Ermeni Soykırımı İddiası”

<http://sukruelekdağ.wordpress.com/2010/04/27/tarihselgercekler-ve-uluslararasi-hukuk-isiginda-ermeni-soykirimi-iddiasi/>

Ermeni Meselesi, (Erişim) <http://politika.dum-lupinar.edu.tr/yayinlar-J/yay-j2.htm>, 06.10.2012.

Halaçoğlu, Yusuf “Ermenilerin Suriye’ye Nakli Sürgün mü, Soykırım mı?” (Erişim) www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/01.pdf adresinden alınmıştır, 20.05.2012.

Çiçek, Kemal “Türk Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri, Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar” Makale (Erişim)

<http://www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/m1.pdf> adresinden alınmıştır, 24.10.2012.

Karpat, Kemal H. “Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Charsetistic” The University Of Winsconcin Press, 1985, London. Yer

Değiştirme Kanunu ve Uygulaması, (Erişim)

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/ozet/yer.html>, 23.10.2012.

Çiçek, Kemal “Osmanlı Ermenilerinin 1915’teki Tehciri: Bir Değerlendirme” (Erişim) <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=258>, 25.10.2012.

1948 Tarihli BM Soykırım Sözleşmesi Açısından Ermeni İddiaları, (Erişim)

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/tehcir/bm.html> adresinden alınmıştır, 10.06.2012.

1915 Olayları ve Uruguay, (Erişim) 28.01.2012.

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/01/120126_uruguay_armenians_new.shtml, 12.01.2013.

Aslan, Yavuz Şir, 1. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, 3 Mayıs 2012, (Erişim)

<http://www.avim.org.tr/degerlendirmekli.php?makaleid=5500>, 08.11.2012.

Ertürk, Ahmet Cemal “Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Dış Politikası” 22.04.2011, (Erişim)http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1315:gueney-kbrs-rum-yoenetiminin-d-politikas&catid=167:ab-analizler, 12.01.2013.